

A magyarországi gyerekirodalom-kutatás minden nehézség ellenére is halad. Ahogy én látom, egyre kevesebb „megvizesítés” zajlik, miközben megkezdődött az élő nemzetközi kutatási tendenciák adaptálása. Ettől függetlenül számos rejtélyes *jármű* közlekedik a gyermekirodalom tengerén, ami zavarba hozhatja a kutatókat, ám meggyőződésem, hogy az új technológiák (ha úgy tetszik: módszerek) megismerése és főleg alkalmazása Moncsipancsi kutatói percepcióját is alakítja, az attitűdjével együtt – és ez a korábbiaknál is jóval izgalmasabb utazást jelent.

Gesztelyi Hermina

Gondolatok a gyerekirodalom fogalmáról

A Budapest Bábszínház a 2014/2015-ös évadban választotta mottójául „A báb nem korosztály, hanem műfaj!” felkiáltást, amely a mai napig ars poeticaként szerepel a programfüzetükben, illetve használata általánosan elterjedt a bábszínházi – és remélhetőleg egyre inkább az azon kívüli – szcénában. E markáns hitvallás grammatikai nyomatékossá tétele – a tagadás és állítás szerkezete, valamint a felkiáltójel révén – még inkább kiemeli a benne megfogalmazódó paradigmaváltást. Igazán revelatív a bábszínházról műfajként gondolkodni, elszakadva az életkori felfogástól és a gyerek–felnőtt dichotómiától. Jó ideje próbálják ezt a gondolatot eljuttatni a szakemberek a köztudatba a gyerekirodalommal kapcsolatban is, ám még mindig gyakori a rácsodálkozás, hogy ezek a művek nem csak a gyerekkorúaknak szólnak. Ezen a területen is igen komoly elmozdulások történtek – különösen a 2000-es évek óta –, amelyek felsorolásától most eltekintek, hiszen sokan megtették már,¹ ám nem született hasonlóan deklarált, mottószerű megfogalmazás, amely segíthetné a(z) [újra]definiálást, kijelölhetné annak irányait és elősegítené a szemléletváltás elterjedését.

Azt a paradoxont sem lehet azonban elhallgatni, hogy a bábszínház és a gyerekirodalom egyaránt megteszi az életkori ajánlásait (mégiscsak korosztályhoz kötve így az alkotásokat), valamint mindkét esetben továbbra is döntően gyerekkorúak a befogadók – a felnőttkorúak pedig gyakran inkább kísérőként vagy közvetítőként vannak jelen. Hamar eljutunk ahhoz az alapvető dilemmához tehát, hogy miként határozzuk meg az alapfogalmakat, a továbbiakban elsősorban a gyerekirodalom-terminust. A definiálási kísérlet eleve kudarcra van ítélve, ha általánosságban szeretnénk valamit állítani a gyerekirodalomról, hiszen megalkotottságukban, beszédmódjukban

¹ Ld. Hermann Zoltán, *Előszó = Mesebeszéd – A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Mészáros Márton, Szekeres Nikoletta, FISZ, Budapest, 2017, 7–13.; Lapis József, *Szerkesztői előszó*, *Studia Litteraria* 2019/1–2, 3–8.; Baranyai Norbert, Gesztelyi Hermina, *Előszó = Őibeli játékoktól az iskolai játékmáig. Gyerek- és ifjúsági irodalom a közoktatás különböző szintjein*, szerk. Baranyai Norbert, Gesztelyi Hermina, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2020, 7–9.

nagyon eltérőek lehetnek ezek a szövegek. Éppen ezért fontos leszögezni, hogy egyrészt érvényesnek tekintjük Hermann Zoltán meghatározását, amely szerint a gyerekkönyv és -irodalom fogalma nem fedi egymást, utóbbi része a tágabb, gyerekkönyves kultúrának, tehát nem célszerű szinonimaként használni a kettőt.² Másrészt a szóösszetétel második tagja (irodalom) olyan poétikai eljárásokat, esztétikai minőséget feltételez, amely nem minden szövegnek sajátja, ezért indokolt a gyerektörténet kifejezés bevezetése – és arra is érdemes utalni, hogy az irodalom terminus eleve szövegek esetében alkalmazható, vagyis a teljesen „néma”, esetleg minimális szöveggel rendelkező kiadványokat bajosan lehet irodalomnak tekinteni.³ A gyerektörténetekhez tartoznak jellemzően az egyszerű, gyakran hétköznapi élethelyzeteket feldolgozó prózai művek, amelyeknek az elsődleges, szó szerinti értelmén túl nincs mélyebb, önmagukon túlmutató jelentésük.⁴ A gyerekkorúak pszichés-kognitív fejlődése során e történeteknek meghatározó szerepük van, jelentőségük vitathatatlan, irodalmi szempontú megközelítésük azonban nem vezet messzire. Ebből adódik, hogy a továbbiakban a szépirodalomra vonatkozik a gondolatmenet.

Lényeges figyelembe venni az irodalmi intézményrendszer működését is, hiszen a gyerekirodalom fogalma jelentős mértékben piaci kategória, ily módon jellemzően olyan kiadványokat sorolunk ide, amelyek gyerekkönyvkiadónál jelentek meg és/vagy ebben a szekcióban találhatóak a könyvesboltokban. A pozicionálással szorosan összefügg a megjelenés, ami a gyerekirodalom esetében többnyire játékos, illusztrált, textúrájában és tipográfiájában izgalmas köteteket jelent. Talán a képek jelenléte az egyik legegységelműbb kritérium, ami alapján a legtöbben gyerekkönyvnek tekintenek egy kiadványt, hiszen aki tud olvasni, annak már nincs szüksége a vizuális narratívára. Ezt látványosan cáfolja a felnőtt képeskönyv fogalma [Turi Lilla: *Amire emlékszem*, Olga Tokarczuk – Joanna Concejo: *Az elveszett lélek*, Honika Baudišová: *Gyermektelen*],⁵ illetve az egyre nagyobb számban megjelenő és egyre népszerűbb képkönyvek, amelyek minden korosztály számára [más módon] hozzáférhetőek, bizonyos rétegei kifejezetten a felnőttkorúakat szólítják meg [pl. Shaun Tan: *Érkezés*, Rofusz Kinga: *Otthon*, Iveta Merglová: *Ema elvan*]. Ám itt is némi ellentmondás észlelhető, hiszen ezek a kötetek többnyire a döntően gyerekkönyveket megjelentető kiadónál láttak napvilágot, és ennek megfelelően a boltokban

2 Hermann Zoltán, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez = Mesebeszéd*, 18–19.

3 Ez természetesen nem hierarchiát jelent, egyszerűen más szempontok szerint közelíthető meg a két korpusz. Elgondolkodtató továbbá, hogy a nemzetközi szinten a képes- és képkönyveket is a gyerekirodalom részének tekintik. Ha a gyerekirodalom fogalmának legfőbb kritériumai a nyelvi-esztétikai minőség, és az ennek nyomán előálló értelmezői helyzet, akkor nem is szükséges komolyabb módosítás, hogy a szöveg nélküli, vagy minimális szöveggel rendelkező kiadványok is beleférjenek a kategóriába. Hiszen a képek révén ugyanúgy megképződhet egy narratíva, amelyhez nem (vagy nem kizárólag) a nyelvi, hanem a vizuális elemzés visz közelebb – már amennyiben van önmagán túlmutató jelentése. Érdemes lehet tehát átgondolni a szöveggéközpontú megközelítés kizárólagosságát.

4 Noha a prózai alkotások között jellemzőbbek az ilyen igényű történetek, a gyereklíra körében is akadnak bőven hasonlóak [pl. Bartos Erika *Százlábú* című verseskötetében].

5 A fogalomhasználat leleplezi azt a területiális gondolkodást, amely szerint az irodalom, a szöveg a felnőttkorúakhoz, a képek pedig a gyerekkorúakhoz tartoznak, és ha valamelyik korosztály átlépi ezeket a határokat, akkor megkülönböztető jelző használata [gyerekirodalom és *felnőtt* képeskönyv] szükséges.

is jellemzően ezen a részlegesen lefelé fel – tehát nem feltétlenül jutnak el a saját maguknak könyvet kereső felnőttkorúakhoz. Egyszerre vannak jelen a határok feloldását ösztönző kategóriák, mint a crossover-irodalom vagy az all-age-irodalom fogalma, miközben a marketingcélok újabb csoportokat generálnak pl. kezdő olvasók, Young Adult, Tweens [9–12 év közötti gyerekek], New Adults, amelyek az életkort veszik alapul.

Noha az eddig számba vett megközelítések és azok rövid problematizálása mintha inkább afelé mutatna, hogy az ún. gyerek- és felnőtt irodalom között nem lehet – s olykor talán nem is érdemes – egyértelmű határvonalat húzni, mégsem lehet megnyugtató módon kijelenteni, hogy ne lenne valamiféle különbség a kettő között. Itt érdemes utalni azokra a fejlődéslélektani jellemzőkre, amelyeket a gyerekkor meghatározó sajátjaiként tartunk számon. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes korszakos munkája, valamint az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja és az ezzel összhangban kialakított verselés, mesélés tevékenységre vonatkozó módszertani megfontolások⁶ alapján ennek az időszaknak az érzelmi vezéreltség, a nyitottság, az érdeklődés, a kíváncsiság, az őszinteség, az animizmus, a mágikus gondolkodás, az artificializmus és a finalizmus a leginkább domináns vonása. Ezek alapvetően a gyerekek hézagos, fragmentált tudásával, labilis tudatélményeivel, konvenciómentességével állnak összefüggésben, ebből adódóan számukra a világ jelenségei még nem maguktól értetődőek, nem meghatározott sémák szerint értelmeződnek, ilyen módon pedig képesek a maguk teljességében látni a dolgokat, átjárni a racionális és a fantasztikus között. Szintén a gyerekkorhoz kötődik a decentrálás kialakulása – vagyis annak megértése, hogy egyszerre több nézőpont is érvényes lehet.⁷

Kifejezetten a gyerekkor és az irodalom kapcsolatát jellemzi: „[...] a ráismerés öröme, az illúzió készsége, a kettős tudat feszültsége, a rítus biztonságélménye, a vágyteljesülés, a megismerés igénye, a »bárcsak velem is megtörténne« ábrándja, rendkívüli sorsok megélése – ezek és sok más hasonló feszültség motiválja a gyerekek a könyvhöz való viszonyát.”⁸ A módszertani szakirodalom is a hangokkal, szavakkal való játékot, a ritmust, a rím- és szókedvelést, a képzelet szerepét, az emócionális, beleélő képességet, a szimultán kettős tudat kialakulását és a nyelvi jelek szimbolikájának sajátos értelmezését emeli ki a gyerekek irodalomszeretetének jellemzőiként.⁹ A felsorolt gyermeki sajátosságok jórésze azonban ugyanúgy – esetleg némi módosí-

6 A felsorolt szakmunkák is jelzik, hogy a gondolatmenet elsősorban az óvodás, 3–6 éves korosztályra épül. Ennek oka, hogy a 0–3 éves korosztály literációját a gyerekkönyvek és a -történetek jellemzőek, ritkán jelennek meg szépirodalmi alkotások. Később pedig az iskola jelentős mértékben hozzájárul, hogy a gyerekkorhoz társított jellemzők visszaszoruljanak, szabályozottabbá váljanak. Így – noha ezek az intézményrendszerhez igazított életkori határok is bizonyos mértékig önkényesek és vitathatóak – célszerűnek tűnik a 3–6 éves időszakra koncentrálni. Ugyanebből a megfontolásból fakad, hogy a gyerek- és ifjúsági irodalom (gyakran együtt emlegetett) fogalmát szétválasztom, s jelen dolgozatban csak a gyerekirodalommal foglalkozom.

7 Erre vonatkozóan említi meg a *Gyermeklélektan* 2016-os kiadásának előszavát jegyző Vekerdy Tamás, hogy „Ezt mintha a magyar felnőtt társadalom máig nem tudta volna magáévá tenni.” Vekerdy Tamás, *A démonikus ember és a boszorkány* = Mérei Ferenc, V. Binét Ágnes, *Gyermeklélektan*, Libri, Budapest, 2016, 13.

8 Mérei – V. Binét, *l. m.*, 349.

9 Dankó Ervinné, *Az óvodai irodalmi nevelés kérdései korunkban – Szakmódszertani jegyzet*, Dinasztia, Budapest, 1996; Bujdosóné Papp Andrea, *Mese-vers tevékenység = Óvodapedagógiai módszertani kézikönyv*, szerk. Pálfi Sándor, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2015, 6–47.

tással – érvényes a felnőttkorú befogadás esetében is, amit maga a *Gyermeklélektan* is alátámaszt, hiszen a mesei és a gyermeki megfeleléseinek számbavételekor a példák többször a felnőttkorúak világából származnak. Sőt, már az előszóban megfogalmazódik, hogy „Ez a sajátos szemlélet és viszonyulás, amelyet a gyermeklélektani vizsgálatok anyagában megismertünk, maradványaiban végigkíséri életünket, színezi érzelmi kapcsolatainkat, és nemegyszer kereső, nyugtalan kíváncsiságként ébred fel bennünk.”¹⁰ Az embernek az az érzése támad, hogy sokkal több és nagyobb mértékű az azonosság, mint azt szeretjük beismerni, ennek lepezésére pedig azért van szükség, hogy a felnőttkorúak a saját felsőbbségükbe vetett hit magabiztosságával viszonyuljanak a gyerekkorúakhoz – éppen ezzel mutatva meg leginkább pozíciójuk törékenységét. Ahogy Karinthy írta a *Micimackó* megjelenésekor a *Pesti Napló*-ban: „Nem hiszek az olyan gyermekirodalomban, amit magam ne olvasnék gyönyörűséggel. Nincs köztünk olyan nagy különbség, mint ahogy általában hisszük, a végtelenhez mérve rövid életünket. Vannak tények, amik életünk első éveiben nyilvánvalóbbak, mint később: és ezek az igaziak.”¹¹

Talán itt érdemes röviden kitérni a gyerekség és a felnőttiség konstrukciós voltára, vagyis számot kell vetni azzal, hogy a gyerek- és felnőttkorról való gondolkodás, a két fogalomhoz társított képességek, tulajdonságok, a velük kapcsolatos elvárások mind társadalmi képződmények. Ennek vizsgálatával foglalkozik az Age Studies [kortudomány], illetve az ezzel összefüggésben kialakult Childhood Studies [gyerekkortudomány]. E megközelítések a társadalmi kontextus és a biológiai folyamatok egymást meghatározó voltára világítanak rá, valamint arra, hogy a kor egy testalapú konstrukció, és egy minden korosztályt érintő identitásjelző. Az idősek és a gyerekek mint teljesértékű személyek megkérdőjelezése életre hívta a velük szembeni előítéletek megnevezéseként az ageism és childism fogalmát, amelyek a kor alapú diszkriminációt jelölik.¹²

A Childhood Studies tehát teljes értékű emberi lényként tekint a gyerekekre, és marginalizálás helyett saját jogukon tiszteli őket. Interdiszciplináris megközelítésben vizsgálja az életkori sztereotípiák kialakulását és az életkor kulturális jelentéseit. Ennek megfelelően a gyerek mint társadalmi kategória és aktor kerül előtérbe, aki nem csupán alanya a gyerekkorról szóló diskurzusnak, hanem annak aktív alakítója is. A gyerekkor nem természetes vagy egyetemes jellemzője az emberi csoportoknak, hanem számos társadalom sajátos strukturális és kulturális összetevőjeként jelenik meg. A kor tehát nem valami, ami eleve adott, hanem újra és újra elő kell állítani az ismétlődő cselekvések révén – ebben a folyamatban pedig a társadalmi normáknak és a kulturális termékeknek meghatározó szerepe van. Ide tartozik a gyerekkönyv kiválasztásának, megvásárlásának és olvasásának aktuusa is.¹³

10 Mérei – V. Binét, *I. m.*, 18.

11 Karinthy Frigyes, *Micimackó megérkezett. Az első Micimackó-könyv a magyar könyvpiacra*, Pesti Napló, 1935. december 1. <https://mek.oszk.hu/05800/05815/05815.htm#151> [Letöltés ideje: 2024. 04. 15.]

12 Vanessa Joosen, *Connecting Childhood Studies, Age Studies, and Children's Literature Studies. John Wall's Concept of Childism and Anne Fine's The Granny Project*, *Barnboken* 2022/45, 1–21. <https://barnboken.net/index.php/clr/article/view/745> [Letöltés ideje: 2024. 03. 04.]

13 Julia Benner, Anika Ullmann, *Doing Age und die Relevanz der Age Studies für die Kinder- und Jugendliteraturforschung = Fakt, Fake und Fiktion: Jahrbuch der Gesellschaft für Kinder- und*

A Childhood Studies ennek megfelelően az ún. gyerekkönyvet és a gyerekirodalmat olyan térnek tekinti, amelyben az életkor konstruálódása különböző szinteken zajlik. Hagyományosan egy felnőttkorúak által termelt diskurzus, amely hozzájárul a gyerekkorúak szocializációjához, sőt – a radikális felfogás szerint – „gyarmatosítja” a gyerekek elméjét a gyerekkorról alkotott felnőtt elképzelésekkel. A gyerekkönyvek építenek a gyerekolvasók „jelentésalkotó” és „problémafelvető” képességeire, és gyakran vetnek fel olyan kérdéseket, amelyek az életkorhoz, valamint a gyerekek és felnőttek közötti hatalmi dinamikához kapcsolódnak. Az életkori konstrukciók befolyásolják az irodalmi szereplők jellemét és az ún. gyerekirodalom elbeszélői szerkezetét, hiszen bizonyos életkor ábrázolásai gyakoribbak az ún. felnőtt irodalomban, mint a gyerekirodalomban, és fordítva. Az életkorról alkotott elképzeléseket irodalmi üzenetekre fordítják le, amelyek viszont megerősítik az életkori diskurzusokat, folytatják az életkori performativitást, és így az ismétlés alakzatán keresztül naturalizálják például a gyermekkorról alkotott elképzeléseket.

Ez szükségszerűen azt is jelenti, hogy a társadalmi változások hatással vannak e kifejezések jelentésére. Ilyen módon lényeges lehet az a sokat emlegetett jelenség, amely szerint az Y generációtól kezdve egyre inkább kitolódik a gyerekkor, és időben egyre később kezdődik meg a felnőttkorhoz társított önálló, felelősségteljes élet. Ennek leggyakrabban hangoztatott elemei a hosszú egyetemi tanulmányok, a „mamahotel”, a kései munkavállalás, az elhúzódó magánéleti elköteleződés és gyerekvállalás – ha ezekre egyáltalán sor kerül.¹⁴ Lényegesek azok a gazdasági, szociológiai és kulturális tényezők, amelyek megnehezítik, késleltetik e folyamatokat, ám ezek részletes kifejtésére jelen keretek között nincs mód. Ezért csak azt említem meg, hogy bizonyos felfogások szerint a kapitalista berendezkedés nagyban hozzájárul ahhoz, hogy infantilizálja az embereket, hiszen az érzelemvezérelt, kritikai gondolkodást és (ön)reflexiót nélkülöző, a szükségleteinek kielégítését késleltetni nem tudó (tehát a gyerekkor fejlődéslelektani jellemzőit mutató), ám anyagi forrásokkal rendelkező személy az ideális fogyasztó.¹⁵ Mindez látszólag távol visz a gyerekirodalom fogalmának meghatározásától, valójában azonban jól mutatja, milyen komplex jelenségről van szó, s a kiterjedt összefüggések mennyire megnehezítik a definíciós kísérleteket. Egyúttal árnyalhatja azt is, hogy miért lehetnek a felnőttkorúak – akár saját gyerek nélkül – az ún. gyerekirodalom lelkes befogadói, illetve miért célozza őket egyre több ilyen jellegű kiadvány.¹⁶

Jugendliteraturforschung, ed. Gabriele von Glasenapp, Emer O’Sullivan, Caroline Roeder, Michael Staiger, Ingrid Tomkowiak, GKJF, 2019, 145–159. www.gkjf.de/wp-content/uploads/2019/12/Jahrbuch_GKJF_2019_145-159_B1ld_BennerUllmann.pdf [Letöltés ideje: 2024. 03. 04.]

14 Ld. A KSH adatokat: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fiatalok/atlagosan_27_evesen_koltozunk/index.html [Letöltés ideje: 2024. 04. 15.], valamint Marc McCrindle, Emily Wolfinger, *Az XYZ ábécéje. A nemzedékek meghatározása*, ford. Keszeg Anna, Korunk 2010/11, 13–18. https://epa.oszk.hu/00400/00458/00562/pdf/EPA00458_korunk_2010-11_013-018.pdf [Letöltés ideje: 2024. 04. 15.]

15 Mark Fisher, *Kapitalista realizmus. Nincs alternatíva?*, ford. Tillmann Ármin, Zemlényi-Kovács Barnabás, Napvilág, Budapest, 2020, 59.

16 Ezzel kapcsolatban két tényezőre szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik, hogy az eladási adatok alapján „a kiadott, felnőtteknek szánt szépirodalom példányszáma felére esett vissza, miközben a gyerek- és ifjúsági irodalomé két és félszeresére nőtt az elmúlt húsz évben.” Harmath Artemisz, *Verseik kamaszoknak. A kortárs ifjúsági versantológiák nemzedékfilozófiájáról*

A fentebb felsorolt gyerekkori jellemzőkből következik, hogy a *gyermekit* egy sajátos szemléletként, világlátásként határozza meg a szakirodalom.¹⁷ Amennyiben innen közelítjük meg a gyermekiséget, ez az attitűd nem csupán a gyerekkor sajátja lehet, hanem felnőttkorúak számára is hozzáférhető. A gyereklírával kapcsolatban hasonlólt fogalmazott meg Lapis József: „Érdemes hangsúlyozni, hogy a »gyermekszemmel rátekinteni a világra« jelenségét nem pusztán fejlődés-lélektani kondícióként értjük, hanem egy sajátos, a felnőttek által is felvehető befogadói pozíciót érthetünk rajta.”¹⁸ A kétféle gyermekiség közti legfőbb különbség, hogy míg a gyerekkorúak számára ez természetes létmód, addig a felnőttkorúak esetében egy (szabadon) felvehető, elvárászolódott állapotról van szó, illetve ebből fakadóan lényegesen eltér a reflektáltság mértéke. Az újszerű és váratlan kérdések, valamint a rájuk adott válaszok a gyerekkorúak számára egészen sajátok, míg a felnőttkorúaknak lehetőséget ad a megszokottból, az ismertből, a konvenciókból való kilépésre. Erre remek példát jelenthet *A Négyszögletű Kerek Erdő*ből Dömdödöm. Elsőként nevének és sajátos nyelvének hangzása, az ebből fakadó humor ragadja meg a befogadót, a felnőttkorúak pedig az ebben rejlő nyelvfilozófiai kérdésekhez (a nyelv kifejezőképességének elégtelensége, a nyelvi jelek önkényessége, a nyelv performatív ereje) is tudnak kapcsolódni. Hasonló megoldásokkal találkozhatunk a Kufli-sorozatban, *A szomjas trollban* vagy a *Csücsök, avagy a nagy pudinghajszában* – és a sort még lehetne folytatni. (Visszautalva a kiindulópontot jelentő bábszínházi analógiára: megfigyelhető, hogy a gyerek- és felnőttkorú közönség egyaránt nevet az előadásokon, de nem ugyanott.) Ez a – különböző korosztályokat megszólítani tudó – képességük voltaképpen szépirodalmi jellegűkből fakad.

A gyermekiség és a gyerekirodalom fő mozgatórugója, központi eleme a játék, amely ilyen módon formáló eszméje, konstruktív elve is a gyerekkönyveknek. A játék pszichológiai, filozófiai és kultúrantropológiai megközelítései is tartalmazzák a realitással való szembenállás kritériumát, ezek a művek ugyanakkor mindvégig emlékeztetnek a valóságra. Ahogy Kiss Judit írja, a gyerek és a költő világa a játék, amelynek révén kiszakad a „közönséges élet” világából és kortalanná válik.¹⁹ A fogalom érinti továbbá a kötet műfaji, nyelvi, poétikai, tipográfiai és vizuális megoldásait.

és *elgondolt hasznáról*, Mesecentrum 2023. 07. 31. https://mesecentrum.hu/esszektanulmanyok/versek-kamaszoknak.html#_edn2 [Letöltés ideje: 2023. 08. 02.] Ezt Harmath Artemisz a kamasz közönség megváltozott státuszával hozza összefüggésbe. Ezt meggyőzően kiegészítheti az az elképzelés, hogy a felnőttkorúak egyre szívesebben vásárolnak maguknak is gyerek- és ifjúsági irodalmi kiadványokat. A másik a gyerekkönyvekkel kapcsolatban is gyakran felmerülő „cukiság” fogalma. A Ludwig Múzeumban 2023. június 23. és november 12. között volt megtekinthető, *A cukiság faktor* című kiállítása, amely alaposan körüljárta a cukiság esztétikáját, szociológiai, gazdasági, pszichológiai és politikai vonatkozásait. A kurátorok külön kitértek a gyerekkor és a felnőttkor közti határ elmosódásában betöltött szerepére, amely egyrészt a külsőben, viselkedésben, lélekleben „fiatalnak maradni”, a fogyasztói kultúrában és a közösségi médiában terjedő imperatívusza, másrészt a cukiság keltette izgalom szexuális jellege – ahogyan a hétköznapi fogalomhasználatban a cuki és a szexi gyakori felcserélhetősége is érzékelteti. <https://www.ludwigmuseum.hu/kiallitas/cukisag-faktor> https://www.ludwigmuseum.hu/system/files/news/attachments/2023-07/230717_ludwig_cukisag_leporello_online.pdf [Letöltés ideje: 2023. 08. 02.]

17 Mérei – V. Binét, *I. m.*, 14.

18 Lapis József, *A kortárs magyar gyereklíra. Előzmények és poétikai irányzatok = Mesebeszéd*, 100.

19 Kiss Judit, *Bevezetés a gyerekirodalomba*, Ábel, Kolozsvár, 2008, 73.

Ismét arról van szó, hogy míg a játék a gyerekkorúak esetében természetes létmód, a világ megismerésének, sajátáttételének, az ingerek és érzések feldolgozásának, integrálásának terepe, addig a felnőttkorúaknál a szabadság lehetősége, hiszen már a kötet kialakítása is az általuk megszokott olvasásmódtól eltérő befogadási helyzetet teremt – gondolok itt többek között a képek jelenlétére és narratív funkciójára, a lineáris olvasás megtörésére, felfüggesztésére, a hangzóság szerepére és az interaktivitást ösztönző gesztusokra. A stílusok, beszédmódok, esztétikai minőségek, műfajok bátor keverésében, invenciózus használatában nagyfokú felszabadság érzékelhető, olyan játékeretet hozva létre, amelybe életkortól függetlenül bárki beléphet. Ez pedig lényegi különbség az ún. felnőtt irodalomhoz képest, amelyhez a gyerekkorúak nem, vagy csak elvétve tudnak kapcsolódni. A határtalanság érzése, a kísérletezés, a felfedezés izgalma alkotó²⁰ és befogadói oldalon egyaránt meghatározó tapasztalat.

Amint elismerjük a felnőttkorúakat az ún. gyerekirodalom teljesértékű befogadóiként, nemcsak a fogalomhasználat, hanem ezzel összefüggésben például a gyerekkönyvkritika is más színben tűnik fel. A gyerekirodalom intézményesülésével kapcsolatban sokat emlegetik a gyerekkönyvek szakmailag megalapozott, esztétikai szempontokat (is) érvényesítő recepciójának hiányát [ld. Fekete Richárd esszéjét],²¹ ennek egyik komoly akadálya pedig az, hogy – ahogyan a gyerekirodalom fogalmának meghatározásakor érzékelhetővé vált – nem egyértelmű, ki a célközönség. A kritika esetében ráadásul a gyerekkorúak mint olvasók eleve ki vannak zárva, így mindenképp a felnőttkorúakat szólítják meg az írások (igyekezvén reflektálni a gyerekkorúak szempontjaira is). Ám lényeges különbség, hogy egy gyerekkorúak miatt érdeklődő szülőről, pedagógusról van-e szó, vagy egy önmagának könyvet választó felnőttkorúról – bár a két csoport szempontjai (ideális esetben) akár találkozhatnak is. Utóbbiakat azonban érdemes nem csupán a gyerekirodalom – és mint ilyen, a róla szóló kritika – teljes értékű befogadóinak, legitim közönségnek tekinteni, hanem fel kell hívni a figyelmet arra, hogy tapasztalataik – mint akiknek szempontrendszeres mentes a didaxistól és egyéb pedagógiai megfontolásoktól – közelebb állhatnak a gyerekkorúak élményéhez. Ismét Karinthyt idézve: „Abból, hogy a tehetséges és művészsztönű felnőtteknek is tetszik, arra következtetek, hogy a gyerekek százszázalékig meg fogják érteni.”²²

Az eddigiek alapján megfogalmazható, hogy gyerekirodalom leginkább azokat a szépirodalmi szövegeket érthetjük, amelyekben – a korábban felsorolt sajátosságokkal jellemezhető – gyermeki világlátás, szemlélet érvényesül, ehhez pedig gyerek- és felnőttkorúak egyaránt tudnak kapcsolódni. Ilyen értelemben valóban pontosabb az all-age-irodalom használata,²³ amely viszont azon túl, hogy lebontja az életkorhoz kötött prekoncepciókat, nem képes érzékelteni a korpuszt megalkotó gyermeki fogalmát. A dolgot szándékosan használta mindvégig az ún.

20 A *KULTopik: Gyerekirodalom* című beszélgetésben emelte ki Harcos Bálint az alkotás szabadságát a gyerekirodalommal kapcsolatban. <https://www.youtube.com/watch?v=Ij4jPOMXPYE> [Letöltés ideje: 2024. 04. 15.]

21 Fekete Richárd, *Moncsipancsi és az utazás. Adalék a magyarországi gyermekirodalom-kutatáshoz* [Lásd e lapszámában. – a szerk.]

22 Karinthy, *I. m.*

23 „A gyerekirodalom tehát szükségképpen all-age-irodalom.” Hermann Zoltán, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez = Mesebeszéd*, 19.

gyerekirodalom formát. Noha elképzelhető, hogy a gyerekirodalom-terminus képes beépíteni mindazokat a szemléleti változásokat, amelyekről szó esett, ám az is kiderült, hogy rendkívül terhelt, erős – és éppen ezért nehezen levetkőzhető, felülírható – konnotációkkal rendelkezik. Ebben az esetben pedig érdemes lehet elgondolkodni a lehetséges alternatívákon. Jelen gondolatmenet nyilvánvalóan nem tudta megoldani a gyerekirodalom fogalmának – megnyugtató módon valószínűleg soha le nem záruló – meghatározási kísérletét. Ahhoz viszont talán hozzá tudott járulni, hogy egy kicsivel közelebb vigyen hozzá, olyan szempontokat vessen fel, amelyek segíthetik a folyamatot. És annyit végül mégis leszögezhetünk, hogy: a gyerekirodalom nem korosztály, hanem szemlélet!

